

ISLOM DININING TARIXI VA MOHIYATI

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

2-son davolash fakulteti 221-"A" guruh talabasi

Zokirjonova Havasxon

Ilmiy rahbar: Xudoyberdiyev Rashid

Anotatsiya

Ushbu maqolada islom dinining paydo bo'lish jarayoni, Muhammad (s.a.v.)ning hayoti va payg'ambarlik faoliyati, islom aqidalarining mazmun-mohiyati hamda uning ijtimoiy-madaniy ahamiyati tahlil qilingan. Maqolada "Dinshunoslik majmua 2025–2026" o'quv qo'llanmasi asosida islomning inson ma'naviy hayotidagi o'rni, bag'rikenglik, halollik va adolat g'oyalari yoritilgan.

Kirish so'z

Din insoniyat tarixida eng qadimiy ma'naviy hodisalardan biridir. U inson tafakkuri, axloqi va madaniyatining shakllanishida muhim rol o'ynagan. Ayniqsa, islom dini insoniyatga eng so'nggi va mukammal hayotiy yo'l-yo'riq sifatida nozil qilingan. U iymon, adolat, tinchlik va mehr-shafqatni o'zida mujassam etgan. Islom dini VII asrda Arabiston yarim orolida shakllanib, qisqa vaqt ichida keng hududlarga tarqaldi. Uning ta'limoti nafaqat diniy, balki siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotning barcha sohalariga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Bugungi kunda ham islom dini o'zining ijtimoiy ahamiyati va insonparvarlik mohiyati bilan dolzarbligini yo'qotmagan.

Asosiy qism

1. Islom dinining paydo bo'lishi

Islom dini VII asrda Arabiston yarim orolida, jaholat va ko'pxudolik hukmron bo'lgan bir davrda yuzaga keldi. O'sha paytda arab jamiyati ijtimoiy adolatsizlik, savodsizlik va urushlar girdobida edi. Shu sharoitda Muhammad (s.a.v.) insoniyatni yagona Allohga ishonch va adolat yo'liga da'vat etish uchun payg'ambarlik bilan

yuborildi. U zot 610 yilda Hiro g'orida birinchi vahiy – "Iqro'" ("O'qi!") kalimasini oldilar. Shu vaqtdan boshlab insoniyat tarixida yangi davr – nurli islom davri boshlandi.

2. Muhammad (s.a.v.)ning hayoti va faoliyati

Muhammad (s.a.v.) 570 yilda Makka shahrida Quraysh qabilasiga mansub oilada tug'ildi. 40 yoshlarida payg'ambarlikka erishib, Allohning kalomini insonlarga yetkazishni boshladilar. Makka davrida musulmonlar ko'p zulmlarga duch keldi, ammo sabr va imon bilan islomni yoydilar. Keyinchalik Madinaga hijrat qilingach, islom jamiyati shakllandi va Qur'on oyatlari jamlangan. Payg'ambarimiz 632 yilda vafot etdilar, ammo u zot qoldirgan ta'limot hozirgacha insoniyatga yo'l ko'rsatmoqda.

3. Islom aqidalarining mohiyati

Islom dini besh asosiy ruknga tayanadi:

1. Shahodat – "Allohdan o'zga iloh yo'q va Muhammad (s.a.v.) Uning elchisidir", deb guvohlik berish.
2. Namoz – har kuni besh mahal Allohga ibodat qilish.
3. Zakot – boylardan olinadigan sadaqa orqali kambag'allarga yordam berish.
4. Ro'za – Ramazon oyida sabr va poklik ramzi sifatida ro'za tutish.
5. Haj – imkoniyati bo'lgan har bir musulmon uchun umrida bir marta Makka ziyoratini ado etish.

Islom aqidasi insonni nafaqat ibodatga, balki odob, halollik, sabr va adolatga da'vat etadi. Qur'on va hadislar inson hayotining barcha sohalarini tartibga soluvchi ilohiy manbadir.

4. Islom dinining ijtimoiy va madaniy ahamiyati

Islom dini insonni komillikka, jamiyatni esa birlik va tinchlikka undaydi. U ilm olishni, halol mehnatni, odil boshqaruvni targ'ib etadi. Islom ta'sirida ko'plab olimlar – Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino kabi allomalar voyaga yetib, jahon ilm-faniga ulkan hissa qo'shdilar. Islom madaniyati san'at, adabiyot va me'morchilikda ham o'z aksini topdi. Bugungi kunda ham islom dini millatlararo totuvlik, tinchlik va ma'naviyatni mustahkamlovchi asosiy g'oya sifatida insoniyatni birlashtirib turibdi.

Islom bugungi kunda dunyoda 2 milliarddan ortiq e'tiqod qiluvchiga ega bo'lgan din bo'lib, insoniyatning ma'naviy-axloqiy taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi.

5. Aqidaviy va fiqhiy maktablar

Islom dini nafaqat diniy e'tiqod tizimi, balki falsafiy, huquqiy va ilmiy asosga ega bo'lgan mukammal dunyoqarashdir. Dinning tarixi davomida turli aqidaviy (e'tiqodiy) va fiqhiy (huquqiy) maktablar shakllangan.

Aqidaviy maktablar

Aqidaviy yo'nalishlar musulmonlar o'rtasida e'tiqod masalalarini ilmiy asosda izohlash, Alloh, inson, taqdir va ruh haqidagi savollarga javob berish uchun vujudga kelgan.

1. Moturidiylik

Moturidiylik maktabi O'rta Osiyo allomasi Imom Abu Mansur Moturidiy (870–944) tomonidan shakllantirilgan. U Samarqandda yashagan va aqidani aql bilan izohlash tarafdori bo'lgan.

Moturidiylikning asosiy g'oyalari:

Iymon aql va dalilga tayanishi kerak;

Alloh adolatli va hikmatlidir;

Inson o'z irodasiga ega, ammo Allohning irodasi ustundir;

Dinda zo'ravonlik yo'q, ishonch ixtiyoriy bo'lishi kerak.

Bu yo'nalish Markaziy Osiyo, Turkiya, Afg'oniston va Hindiston musulmonlari orasida keng tarqalgan.

2. Ash'ariylik

Ash'ariylik maktabiga Imom Abu-l-Hasan al-Ash'ariy (873–935) asos solgan. U Basrada faoliyat yuritgan va aqida masalalarini sof diniy dalillar bilan asoslagan.

Ash'ariylikda quyidagi g'oyalar ilgari surilgan:

Allohning irodasi mutlaq;

Aql imonning o'rnini bosa olmaydi, u faqat tushunishga yordam beradi;

Inson ishlarida Allohning irodasi ustuvor;

Iymon – qalb bilan ishonish va til bilan tasdiqlashdir.

Ash'ariylik asosan arab mamlakatlari, Misr, Marokash va Andalusiya musulmonlari orasida keng tarqalgan.

Fiqhiy (huquqiy) maktablar

Fiqh — bu musulmonlarning hayotini shariat asosida tartibga soluvchi huquqiy tizimdir. Qur'on, hadis, ijmo' (olimlarning ittifoqi) va qiyos (mantiqiy xulosa) asosida to'rtta mashhur fiqhiy maktab shakllangan.

1. Hanafiylik – Imom Abu Hanifa (699–767) asos solgan. Bu mazhab aql, mantiq va ijtihodga tayanadi. O'rta Osiyo, Turkiya, Pokiston, Hindiston va Afg'onistonda keng tarqalgan.

2. Shofi'iylik – Imom Shofi'iy (767–820) asos solgan. U Qur'on va hadisni asosiy manba deb biladi. Misr, Indoneziya, Malayziya va Yaman musulmonlari shu mazhabga amal qiladi.

3. Malikiylik – Imom Molik ibn Anas (711–795) tomonidan asos solingan. U Madina aholisi amaliyotini huquqiy manba sifatida e'tirof etgan. Asosan Shimoliy Afrika va Andalusiya hududida yoyilgan.

4. Hanbaliylik – Imom Ahmad ibn Hanbal (780–855) asos solgan. U faqat Qur'on va sahih hadislarni huquq manbai deb biladi. Bugungi kunda Saudiya Arabistonida keng tarqalgan.

Hanafiylik mazhabi O'rta Osiyo, jumladan O'zbekiston musulmonlari orasida asosiy yo'nalish sifatida e'tirof etilgan.

6. Islom madaniyati va ilm-fanga ta'siri

Islom dini o'z mohiyatiga ko'ra ma'rifatparvar dindir. Qur'oni Karimda “O‘qi!” degan buyruq birinchi vahiy sifatida nozil bo‘lgani bejiz emas. Bu insoniyatni ilm olishga, tafakkur yuritishga da’vatdir.

Islom davridagi ilm-fan taraqqiyoti

VIII–XIV asrlarda musulmon dunyosida “Islom uyg‘onish davri” yuz berdi. Bag‘dod, Damashq, Buxoro, Samarqand, Kordova va Qohira kabi shaharlar ilm-fan markazlariga aylan

Mashhur olimlar:

Muhammad al-Xorazmiy – algebra asoschisi (“al-jabr” so‘zi ham uning asaridan olingan).

Ahmad al-Farg‘oniy – astronom, Yerning o‘lchamini aniqlagan.

Abu Rayhon Beruniy – geologiya, astronomiya va tarix sohasida buyuk kashfiyotlar qilgan.

Abu Ali ibn Sino – “Tib qonunlari” asari bilan Yevropada 600 yil davomida asosiy tibbiyot darsligi bo‘lgan.

Imom Buxoriy – 600 ming hadis ichidan eng sahihlarini to‘plab, “Al-Jome’ as-Sahih” asarini yaratgan.

Islom san’ati va madaniyati

Islom madaniyati san’at, me’morchilik, adabiyot va falsafada ham o‘z izini qoldirgan. Qur’on oyatlarini yozish san’ati — xattotlik, me’morchilikda gumbazli inshootlar (masalan, Registon majmuasi, Islom Karimov maqbarasi) – islom madaniyatining durdonalaridir.

Adabiyotda Jaloliddin Rumiy, Sa’diy Sheroziy, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlar islom axloqini she’riyat orqali tarannum etganlar.

Xulosa

Islom dini insoniyat tarixida eng yuksak ma'naviy qadriyatlarni shakllantirgan. Uning mohiyati — yagona Allohga e'tiqod, adolat, sabr, poklik va tinchlikka da'vatdir. Islom insonni nafaqat diniy jihatdan, balki ma'naviy, axloqiy va madaniy jihatdan ham tarbiyalaydi. Shu bois islom dini hozirgi zamon global muammolarini hal etishda ham insoniyatni birdamlik, bag'rikenglik va tinchlik sari yetaklaydigan kuchdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Dinshunoslik majmua 2025–2026” – Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti, Ijtimoiy fanlar kafedrası.
2. Norkulov S.D., Atamuratova F.S., Utaev G.G. – Dinshunoslik fanidan ma'ruzalar matni, TDTU, 2025.
3. Qur'oni Karim – Toshkent: Toshkent Islom universiteti nashriyoti, 2019.
4. Karimov I.A. – Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008.
5. www.islam.uz, www.muslim.uz – islom dini haqidagi zamonaviy manbalar.